

HOE WE ONZE BEVRIJDERS (NIET) IN ERE HIELDEN

BURGEMEESTER TJALMA EN HET NAOORLOGSE BEELD VAN DE BEVRIJDING

De gemeente Hoogeveen bewaart een dossier met voornamelijk stukken uit de eerste jaren na de oorlog, waarin uitgebreid aandacht is voor de beginnende geschiedschrijving. In dit dossier (2647, ook wel genummerd als 1.842.913) vinden we onder meer stukken van burgemeester Tjalma. Hij reageert daarin op vragen van diverse instanties, die onderzoek doen naar wat er in de oorlog in Hoogeveen is gebeurd. Met onze huidige kennis van de oorlog en de bevrijding zijn de antwoorden verrassend. Door die antwoorden wordt begrijpelijk waarom er zolang zoveel onkunde is geweest over de bevrijding van Hoogeveen en omstreken.

Drenthe stond na de bevrijding onder leiding van een Provinciaal Militaire Commissaris. Deze liet via een medewerker (Th.Doove) op 10 mei 1945 een brief uitgaan naar alle hoofden en waarnemend hoofden van de plaatselijke besturen. De brief stond vol vragen over de bevrijding en het daarna ingestelde bestuur. Een maand na de bevrijding van Hoogeveen werd zo gevraagd aan burgemeester Tjalma vast te leggen wat er rondom die bevrijding in bestuurlijk opzicht was gebeurd. De eerste vraag ging over de *“datum waarop Uwe gemeente is bevrijd en daarmee in de bijzondere staat van beleg is komen te verkeren.”* Het antwoord van Tjalma: *“De gemeente Hoogeveen werd bevrijd op 11 april j.l.”*

Generaal Crerar, opperbevelhebber van het 1^e Canadese Leger.

Op 25 juli 1947 beantwoordde Tjalma vragen over de militaire aanwezigheid in Hoogeveen. Hij wist daarbij exact weer te geven welke Duitse eenheden in de plaats hadden gelegen. Ook de periode waarin dat was geweest kon helder worden weergegeven. Dit ondanks dat hij zelf gedurende een deel van die periode in gevangenschap was of ondergedoken was geweest. De bevrijdingsvraag gaf meer problemen. *“Door welk(e) onderdeel(en) van de geallieerde strijdkrachten is uw gemeente in 1944/45 bevrijd?”* Het antwoord van Tjalma: *“1^e Canadese leger op doortocht naar Assen”*. Het antwoord is deels onjuist. De gemeente was niet alleen bevrijd door een leger op doortocht naar Assen. De gemeente was ook bevrijd door een onderdeel dat op doortocht was door de oostelijke delen van de provincie. Het antwoord was voor een ander deel wel juist, maar zo vaag dat men er weinig mee kon. Dat 1^e Canadese leger was zo groot en zo alom aanwezig in het oosten van het land, dat het ook moeilijk anders had gekund. Het leger was echter

ook zo divers opgebouwd dat de naam van dit leger de ware nationaliteit van de bevrijders makkelijk kon verdoezelen. In dit 1^e Canadese leger waren namelijk ook Britse, Amerikaanse, Poolse, Belgische, Tsjechoslo-waakse en Nederlandse eenheden opgenomen. En om het nog moeilijker te maken: onder de Canadezen waren mensen die hun Schotse, Franse of zelfs Oekraïense wortels in ere hielden, terwijl de Belgen in de eerste plaats Vlaming of Waal bleken te zijn.....

Tjalma bleef zo vaag omdat hij blijkbaar gewoon niet wist wie de gemeente Hoogeveen hadden bevrijd. Op de vraag wie de commandanten van de bevrijders waren gaf hij namelijk als antwoord: *“Onbekend”*. Op de vraag welke data gesteld moesten worden voor de bevrijding van de gemeente of gedeelten ervan, kwam als antwoord: *“11 april”*. De vraag had met nadruk ingesloten dat het mogelijk was dat een gemeente in gedeelten werd bevrijd, uitgestreken over meerdere data.

Tjalma reageerde daar niet op. *“Welke datum is voor uw gemeente bepaald als de officiële datum van bevrijding?”* Het antwoord kon natuurlijk alleen maar 11 april zijn. Men wist niet beter. *“Is uw gemeente of zijn gedeelten van uw gemeente voor dien tijdelijk in de macht der geallieerden geweest?”* Het antwoord was *“Nee”*. Ook hier dus geen woord over geallieerde aanwezigheid in de dagen voor 11 april. Geen woord over de acties van de 10^e.

De antwoorden maken duidelijk dat het gemeentebestuur al op 10 mei 1945 niet of niet meer op de hoogte was van de bevrijdingsactiviteiten van de Belgische parachutisten op 10 april 1945. Toen twee jaar later om meer informatie werd gevraagd bleef men bij het standpunt van 10 mei 1945. Het is burgemeester Tjalma niet kwalijk te nemen dat hij persoonlijk niet beter op de hoogte was van de bevrijding van Hoogeveen. Hij was toen elders ondergedoken. Hij was pas op 19 april weer terug in Hoogeveen. Zijn zegslieden bij het invullen van de vragen naar de bevrijding van Hoogeveen waren de diverse ambtenaren van de gemeente Hoogeveen. Daaronder was ook A.R.Strijker, die later actief was in een werkgroep rondom de geschiedschrijving in de oorlogsdagen. Ook voor hem was de zaak niet duidelijk. In de dagen rond 10 en 11 april 1945 waren de onderlinge verbindingen in de gemeente Hoogeveen gebrekkig. Zowel de Belgen als de Manitoba Dragoons gingen even snel als ze gekomen waren. Vanaf 11 april rolden tal van eenheden van het 1^e Canadese leger over de Van Limburg Stirumstraat. De Canadezen waren zo overheersend aanwezig dat niemand nog meer dacht aan de Belgen. Als men dat al geweten had. Al met al moest de beeldvorming van de bevrijding wel tekort schieten, bij gebrek aan concrete informatie. Het is echter ook een signaal dat er geen moeite werd gedaan om meer informatie te krijgen. Toen 50 jaar later de bevolking van Elim en Hollandscheveld werd gevraagd naar de bevrijders werd duidelijk genoemd wanneer ze gekomen waren (een dag voor de bevrijding van Hoogeveen), dat ze uit Coevorden kwamen en dat ze Nederlands spraken.

We moeten daaruit helaas ook concluderen dat burgemeester Tjalma geen behoefte had aan nauwkeurig onderzoek van de oorlogsjaren. Die conclusie zien we bevestigd aan de hand van het hiervoor aangehaalde dossier. Schokkend is namelijk de verklaring van Tjalma van 10 juni 1950. De minister van Binnenlandse Zaken schreef op 1 juni 1950 een brief aan alle burgemeesters van gemeenten met gemeentepolitie, waarin werd gevraagd om materiaal dat van belang zou kunnen zijn voor de geschiedschrijving. Het materiaal dat van belang kon zijn bij de samenstelling van dossiers van politieke delinquenten was inmiddels al door de diverse politiekorpsen overgedragen. Mocht er nog materiaal bij de gemeentepolitie zijn dan zou dit slechts historische waarde hebben. De minister gaf aan dat hij het op prijs stelde dat de burgemeesters medewerking verleenden aan de overdracht van documentatiemateriaal aan het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie.

Burgemeester Tjalma informeerde bij de Hoogeveense gemeentepolitie. Inspecteur J.P.Veerman rapporteerde 6 juni 1950 aan Tjalma dat aan het bureau te Hoogeveen geen documentatiemateriaal uit de oorlogsjaren aanwezig was dat voor de toekomst historische waarde zou hebben. Tjalma antwoordde de 10^e juni vanuit het perspectief van de hele gemeente, en niet alleen namens de politie. Dat lag ook voor de hand, want al was in de brief van de minister sprake van mogelijk documentatiemateriaal bij de gemeentepolitie, de oproep sprak voor zich: als er ook maar ergens wat lag wat van belang kon zijn dan moest dat worden overgedragen aan het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie. Tjalma's antwoord luidde *“...dat in deze gemeente geen documentatie-materiaal uit de oorlogsjaren aanwezig is, dat voor de toekomst historische waarde zal hebben.”*

Tjalma ging daarin voorbij aan diverse andere dossiers op het gemeentehuis. De stukken over de boete die de gemeente werd opgelegd, toen een opslagplaats van radio's door het verzet in brand was gestoken. De ledenlijsten van de NSB van Hoogeveen en Hollandscheveld die op het gemeentehuis bewaard werden. Stukken over het opslaan en afvoeren van Joodse bezittingen. De plaatselijke opzet van Winterhulp en diverse andere organisaties van de Duitsers, waarvan gegevens werden bijgehouden op het gemeentehuis. De betrokkenheid van de gemeente bij een oproep voor arbeid op het aan te leggen vliegveld bij Havelte stond gedocumenteerd. Om maar enkele voorbeelden te noemen.

En dan waren er ook nog de lijsten van Joodse inwoners van Hoogeveen, met Tjalma's handtekening eronder. Lijsten waarin de gezinnen werden beschreven, met inbegrip van hun adressen. Op verzoek van de Duitsers was aan de hand van het bevolkingsregister de hele Joodse gemeenschap in kaart gebracht. Alle gegevens waren daarna aan die Duitsers overgedragen. De oudere Hoogeveense ambtenaren hadden beseft dat de lijsten verkeerd gebruikt zouden gaan worden. Ze hadden deze zelf niet willen opstellen, schoven het door naar ambtenaren van lagere rang, die het op hun beurt ook weer doorschoven, tot een pas aangenomen personeelslid te horen kreeg dat hij ze zou moeten opstellen, of zou moeten vertrekken. Deze jonge ambtenaar had zijn leven lang wroeging. Maar niet zijn naam stond onder de verzonden stukken. Het bleef die van burgemeester Tjalma, die daarmee verantwoordelijk werd voor de verzonden informatie. Tjalma ging voorbij aan een handgeschreven briefje, waarin de namen van Hoogeveense politiemannen werden gekoppeld aan de adressen waar ze de Joodse inwoners uit huis zouden halen. Het wegvoeren van de Hoogeveense Joodse gemeenschap – in de nacht van 2 op 3 oktober 1942 - was georganiseerd vanuit het gemeentehuis en gecontroleerd door de

Hoogeveense politie. Allemaal stukken die in origineel of afschrift netjes werden opgeborgen in gemeentelijke dossiers in het gemeentelijke archief.

De verklaring van 10 juni 1950 is dan ook feitelijk onjuist en kan worden gezien als een poging van burgemeester Tjalma om gedetailleerd onderzoek naar de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog te voorkomen. Hij had daarbij een persoonlijk belang. Na de militaire en politieke bevrijding van Drenthe volgde een bestuurlijke bevrijding van alles en iedereen die zich te nauw met de bezetter had vereenzelvigd. In juni 1945 werden provinciale zuiveringscommissies ingesteld. Een daarvan moest een oordeel geven over de burgemeesters van Drenthe. De zuiveringscommissie was uitermate kritisch over burgemeester Tjalma. Hem werden tal van zaken aangewreven die in de gemeentelijke dossiers gedetailleerd terug waren te vinden. De zuiveringscommissie kreeg tal van beschuldigingen tegen Tjalma binnen, soms in heftige en bewogen toon gevat. Toen Commissaris van de Koningin R.H. Baron de Vos van Steenwijk de stukken er inzage kreeg kwam die in juli 1945 met een steunend betoog. Gevolg was dat burgemeester Tjalma burgemeester kon blijven. Een vertrouwensraad van de illegaliteit gaf in mei 1945 zijn oordeel over de ambtenaren die Tjalma ter zijde stonden. De hogere ambtenaren hadden zich in hun ogen niet gedragen zoals ze zouden moeten doen. Tjalma wist hen te behouden. In een brief van 14 mei 1945, nog voor de officiële zuivering van het gemeentelijke personeel, had hij aangegeven bij de Militaire Commandant van Drenthe dat zijns inziens geen enkel persoon in dienst van de gemeente voor zuivering in aanmerking kwam.

Wanneer de oorlogsstukken overgedragen zouden worden, zou Tjalma's rol en die van de ambtenaren en politiemensen onmiddellijk ter discussie kunnen worden gesteld. Daar kwam nog bij dat Tjalma zichzelf voorhield dat hij totaal niet meegeholpen had aan de Jodenvervolging. In zijn memoires gaf Tjalma aan dat hij tijdens het wegvoeren van de Hoogeveense Joden (in de nacht van 2 op 3 oktober 1942) bij familie in het Land van Heusden en Altena vertoefde. Dat neemt niet weg dat hij het wegvoeren administratief mogelijk maakte en verantwoordelijk was en bleef voor de ambtenaren en de politiemensen die daarbij betrokken waren of zelfs tot de feitelijke uitvoering overgingen. Dat moet hij zelf ook hebben beseft, al schrijft hij in zijn memoires dat hij iedere medewerking zou hebben geweigerd als hij wel in Hoogeveen was geweest. Dit schreef hij in 1977 aan dezelfde dr. Lou de Jong die hij in 1950 als leider van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie de belastende stukken had moeten overhandigen. Tjalma was bij het wegvoeren van de Hoogeveense Joden niet aanwezig. Dat hoefde echter ook niet meer. Hij had al zoveel informatie verstrekt dat hij op het moment zelf overbodig was. Ondergeschikten deden de rest. Maar wie had kunnen denken dat dit tot het

vermoorden van het merendeel van de Hoogeveense Joden zou leiden? Hij was als een man met gevoel voor verantwoordelijkheid op zijn plaats gebleven, daarbij gesteund door de Commissaris van de Koningin, tot die in 1943 door de NSB'er (en oud-burgemeester van Hoogeveen) Bouma werd vervangen. Hij was zelf ook nog opgepakt en uiteindelijk ondergedoken. Dat beeld werd vastgehouden in Hoogeveen. Daarbij paste geen discussie vanuit ander perspectief.

R.H. Baron de Vos van Steenwijk, Commissaris van de Koningin in Drenthe (1931-1943 en 1945-1951).

Het gevolg was mede dat er jarenlang niet verder gekeken werd naar de bevrijding van Hoogeveen en omstreken, buiten het beeld om dat Tjalma in zijn brieven gaf. Het dossier waarin zijn brieven zitten is ook het dossier waarin de namen van de Hoogeveense oorlogsslachtoffers werden bijgehouden. We vinden er alle namen in van weggevoerde Hoogeveense Joden, zoals ze uiteindelijk op het Joodse monument kwamen. Het dossier werd maatgevend voor geschiedschrijving en monumenten. De andere dossiers waren slechts bij kleine kring bekend. Het betaamde niet om daar wat mee te doen, al werd in die kleine kring wel gesproken over het bestaan ervan. Maar inzage zou nog tientallen jaren duren.

Burgemeester Tjalma

1995: DE BELGISCHE PARA'S KOMEN TERUG

Tijdens de herdenkingen in Hoogeveen werden in de jaren daarna de Canadezen steeds weer naar voren gehaald als de bevrijders. Er werden wegen genoemd naar o.a. generaal Crerar, eindverantwoordelijk voor het door Tjalma genoemde 1^e Canadese leger. We weten nu dat dit slechts een gedeeltelijke waarheid is, dat de Canadezen de bevrijders van de kern van de plaats Hoogeveen waren, en dat dit voor de buitengebieden in het geheel niet waar blijkt te zijn. Los daarvan blijven bevrijders anoniem, als alleen de hoogste bevelhebber wordt geëerd. Er wordt daarmee ook tekort gedaan aan de inzet, en de bereidwilligheid om met gevaar voor eigen leven voor anderen actief te zijn, van de soldaten die de bevrijding in de praktijk moesten bewerkstelligen. The Black Watch werd in de 60'er jaren van de 20ste eeuw als bevrijders geëerd, tijdens wandeltochten, tijdens gelijktijdige officiële ontvangsten op het gemeentehuis. Ze werden gezien als bevrijders, al was dat onderdeel bij de daadwerkelijke bevrijding niet in Hoogeveen, zoals we zagen. Geen van de eenheden die daadwerkelijk bij de bevrijding van Hoogeveen betrokken waren was tot 1995 bij het gemeentebestuur in zicht. We wisten niet beter.

Het 1st Belgian SAS Parachute Regiment had 50 jaar na de oorlog een actieve veteranenvereniging, die aan de hand van het rapport van hun voormalige commandant Blondeel een tocht door Nederland aan het voorbereiden was. Er werd een brief gestuurd

naar de gemeente Hoogeveen. Want ook die plaats hadden ze bevrijd. Men was in 1995 graag aanwezig bij plaatselijke festiviteiten. De verwachting was dat het een formaliteit zou zijn. Ze zouden natuurlijk welkom zijn in Hoogeveen, want alle plaatsen die ze hadden bevrijd hadden hen altijd enthousiast ontvangen. Bijgesloten bij hun brief was een exemplaar van hun blad 'SAS Veterans News', waarin de volledige tekst van het officiële eindrapport van operatie 'Larkwood' was afgedrukt. De veteranen waren dan ook hoogst verbaasd en ontstemd toen ze het antwoord van de gemeente Hoogeveen lazen. Ze waren niet welkom in Hoogeveen want ze pasten niet in het programma. De gemeente Hoogeveen eerde de Canadezen met de ontvangst van een Canadees koor.

Zelf werd ik begin januari 1995 uitgeroepen tot Hoogevener van het jaar 1994. Daarbij werd me 500 gulden ter beschikking gesteld, te besteden aan een goed doel. Dat werd een gedenkteken voor de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Bij monde van wethouder Koob Schelhaas zei ook de gemeente Hoogeveen medewerking toe. Het gedenkteken kon geplaatst worden in het park bij de Hervormde kerk, waar ooit de school had gestaan waar de SS gevangenen martelde. Bij de onthulling wilde ik ook graag de Belgische veteranen van het 1st Belgian SAS Parachute Regiment aanwezig hebben. Namens het 4-mei-comité van Hollandscheveld ging een uitnodiging de deur uit. De afwijzing van de gemeente Hoogeveen was zo diep ingeslagen dat men aanvankelijk het verzoek van het 4-mei-comité volledig van de hand wees. Men zou rond 4 mei – de dag van de onthulling – met meerdere delegaties dicht in de buurt zijn, maar men weigerde richting Hoogeveen te komen. Als 'onbezoldigd ambassadeur' bemiddelde ik tussen het organiserend comité van de Belgische veteranen en Hoogeveen. De gemeente Hoogeveen stuurde een excuusbrief, maar verbond daar niet aan dat de veteranen alsnog welkom waren. Ik schreef met kolonel Blondeel, regiments-historicus Jean Temmerman en veteraan Ive Brasseur. Het gevolg was dat ik welkom was op een onderhoud in een café bij Dalen, toen het voorbereidende comité voor de organisatie van de herdenkingstour een bezoek bracht aan diverse plaatsen in Drenthe en Groningen.

Wat volgde was een enthousiast gesprek met Jaak Daemen en Paul Marquet. Er werd nog even flink gemopperd op de onbegrijpelijke domheid van de gemeente Hoogeveen, maar de kou was uit de lucht. De veteranen accepteerden de uitnodiging van Hollandscheveld, mede omdat daar wethouder Koob Schelhaas zou spreken. Als die er niet zou zijn zouden ze ook komen, maar het gaf voor de veteranen een meer formele status aan de herdenking. Tegelijkertijd begreep niemand waarom dan diezelfde gemeente Hoogeveen niet had kunnen reageren met een brief waarin ze

formeel door de gemeente waren uitgenodigd. Ze hadden nu nog steeds een formele gemeentelijke afwijzing en in de praktijk een ontmoeting en een herdenking met een gemeentelijke vertegenwoordiger. Voor hen een onbegrijpelijke tweedeling.

De vele herdenkingen in België zelf maakten dat de groep voor Nederland uiteindelijk kleiner was dan verwacht werd. In ieder geval konden 10 veteranen en enige echtgenoten afreizen naar Hogeveen, om van daaruit bij plechtigheden in Drenthe aanwezig te zijn. Ik huurde in april 1995 namens de veteranen een gang af van Hotel Hogeveen. Vier van hen waren op de 4^e mei met mij op een rondrit door de gemeente Hogeveen. Het waren de heren Marquet, bestuurslid van de veteranenvereniging, Delcourt, die in '45 bij Oosterhesselerbrug een noodbrug aanlegde, Govaerts, een gewezen ordonnans die de contacten tussen Blondeel en diens meerdere

Veteranen bij de graven van de bemanningsleden van de gecrashte Lancaster. Van links naar rechts: Govaerts, mevrouw Luchies, Jan Luchies, Brasseur, Marquet en Delcourt.

onderhield, en Brasseur, één van de mannen van de jeeps van het A-escadron, de bevrijders van Hollandscheveld, Elim, Noordscheschut en Hogeveen.

De Canadese vlag wapperde fier op het gemeentehuis. Ze zagen het toen we van de Van Limburg Stirumstraat naar de Hoofdstraat reden,

langs het raadhuis. "Uitstappen!", was dan ook het commando dat bijna uit één mond klonk. Ik parkeerde de auto, in gespannen afwachting van wat de heren zouden doen. Met vier veteranen aan mijn zijde stapte ik de stoep van het raadhuis op. Ik kon slechts volgen wat daar toen gebeurde, want de heren waren zeer beslist in wat ze deden en wat ze zeiden. Ze stelden zich voor aan de boden van de gemeente Hogeveen en de organisatoren van een concert, waarvoor binnen de voorbereidingen werden getroffen. Een concert van een Canadees koor, dat optrad voor gedecoreerden van de gemeente Hogeveen. Dit ter ere van de bevrijding van de gemeente Hogeveen. Ze voelden zich diep beledigd toen ze te horen kregen dat ze niet welkom waren. "Maar er zijn toch nog zat stoelen leeg?" Ze wezen op lege plaatsen. "Maar wij zijn toch jullie bevrijders?" Bevrijders of niet, ze mochten er niet bij zijn, want ze stonden niet in het programma. De bode en enige andere personen bleven op het pad tussen de balie en de burgerzaal staan tot de Belgische veteranen zich omdraaiden en zwiingend met me de hoge stoep van het gemeentehuis afdaalden. Voor deze Belgische veteranen van de SAS had de gemeente

Hogeveen vanaf dat moment helemaal afgedaan. In de auto kwamen de tongen los. In het Frans en het Nederlands werden uitspraken gedaan die ik hier niet herhaal. De spanning sloeg weer om naar enthousiasme over de rest van het programma toen één van hen de humoristisch bedoelde opmerking maakte dat ze in 1945 Hogeveen beter over hadden kunnen slaan.

Ondanks de ervaren belediging van de middag waren ze er dan ook bij toen op de avond van die 4e mei in Hollandscheveld het monument werd onthuld. Ze stonden zij aan zij met nabestaanden van geallieerde vliegeniers, enkele Joodse onderduikers, nabestaanden van oorlogsslachtoffers uit Hollandscheveld en omstreken, mensen die in de openbare lagere school bij de kerk waren gemarteld, en een grote groep belangstellenden. Meer dan 200 mensen waren verzameld in het park waar ooit de door SS'ers gevorderde school had gestaan. Vooraf stelde ik prominente aanwezigen aan elkaar voor. De Belgische veteranen drukten de hand van de wethouders Punt en Schelhaas en er werden wat woorden gewisseld. Daarbij bleef het.

Even voor 19.00 uur begon muziekvereniging Juliana-De Bazuin te spelen. Na de muziek sprak Daniël Pol een welkomstwoord. Wethouder Koob Schelhaas hield een herdenkingsrede ter gelegenheid van de 50ste verjaardag van de bevrijding. Roy Still en Rita Sander Francis (broer en schoonzuster van Wilfred Still) onthulden de metershoge "kaars", het herdenkingsmonument, met daarop de 27 namen van alle gevallen die gewoond hadden in Elim of Hollandscheveld, of er stierven of waren begraven. Voor zover ze niet behoord hadden tot degenen die de bezetters hadden gesteund. Ik gaf uitleg van de symboliek achter het gedenkteken.

Duikers met rails erin werden tijdens de mobilisatieperiode op belangrijke punten op de weg gezet, als het verkeer ergens niet langs mocht. Dit gedenkteken maant tot stilstaan bij gebeurtenissen uit het verleden, om er in het heden wat mee te doen. De rail is vervangen door een propellerblad van het vliegtuig van Wilfred Still. Dit is een verwijzing naar het oorspronkelijke idee uit 1944 om een monument voor de Lancaster-bemanning te plaatsen. Het is echter daardoor ook een symbolisch beeld geworden. Het propellerblad vormt namelijk ook de vlam, als je de buis en het blad als kaars ziet. De kaars is een waakvlam, om wakker te blijven in verband met opkomend fascisme en racisme. Tevens is een kaars brandende houden een manier om de doden te gedenken. De Belgische keien rond de kaars verwijzen naar onze bevrijders, de Belgische Parachutisten. Ze beschermen en steunen de kaars, zoals ze in de dagen van de bevrijding als Belgische parachutisten de bevolking steunden en beschermden.

Aansluitend werd er een krans gelegd door de wethouders Punt en Schelhaas en traden de vier aanwezige Belgische veteranen met hun bloemen

naar voren. Juliana-De Bazuin speelde het Belgische volkslied. Dit tot grote verrassing van de veteranen, die van alles hadden verwacht, maar niet dat een lokale vereniging in een dorp zo ver van hun vaderland hun volkslied zou spelen. "Menno Wiegman", Menachem Philipson, was die avond voor het eerst terug in het dorp waar hij een deel van zijn

eerste jaren doorbracht. Hij en zijn broer Jacob baden voor Szaya Reiner (vermoord bij Jan van der Helm) een Kaddiesj-gebed. Het is gebruikelijk dat dit gebed door nabestaanden wordt gebeden, op daarvoor bestemde dagen, maar de gebroeders Philipson besloten na onderling overleg dat dit voor deze gelegenheid ook door hen uitgesproken zou kunnen worden. De Hebreeuwse woorden die ze uitspraken hadden, in vertaling, de volgende inhoud:

"Laat de grootheid en heiligheid van Zijn grote Naam vermeld worden in de wereld die Hij in de toekomst zal vernieuwen en waarin Hij de doden zal doen herleven en hen tot een eeuwig leven zal verheffen, waarin Hij de stad Jeroesjalajim weer zal opbouwen en Zijn tempel daarin zal vestigen; de afgodendienst van de aarde zal uitroeien en de dienst voor God op zijn plaats zal herstellen. Dan zal Hakkadosj-baroech-hoe, de Heilige die geprezen wordt, regeren in Zijn koninklijke glorie, tijdens uw leven en tijdens het leven van heel het Huis-Jisrael, spoedig en binnenkort. Zegt nu: Amen."

Daarmee was de plechtigheid bij het monument ten einde. Een stille tocht van 120 mensen vond zijn weg via de Jan van der Helmweg, de Roelof

Koopsweg, de Hendrik Raakweg, de Otto Zomerweg en de Kerkhoflaan naar het kerkhof, waar een zelfde tocht als voorgaande jaren langs de graven van gevallen werd gehouden. Er heerste diepe stilte, langer dan bedoeld was. De stilte duurde wel een kwartier, wat op velen indruk maakte. Dit was niet de bedoeling geweest, die lange stilte, maar de stoet was nu eenmaal te vroeg op het kerkhof, en het leek niet gepast om daar ter plekke nog een spreker, gedicht of iets anders in te voegen. De stiltekring rond de graven van de geallieerde militairen werd even na 20.00 uur opgebroken. De Belgen, de Israëli, de Engelsen, het 4-mei comité en enkele belangstellenden uit Hollandscheveld en omstreken (waaronder Willem Vlietstra en Jan Luchies van de Prinses Irene-brigade) praatten nog na onder de koffie en thee. Het was een herdenking om nooit te vergeten. Het waren mensen om nooit te vergeten. Maar hoe zouden die mensen herinnerd willen worden?

Een straatnaam die naar hun commandant werd vernoemd? Een 'Romnéestraat'? Nee, zeiden ze eensgezind, daar tijdens de uitgebreide koffiepauze bij Haverkort, want ze waren parachutisten en zouden herinnerd moeten worden door de naam van hun eenheid. Los daarvan zou anders niemand weten wie Romnée was. Daarmee bevestigden ze me wat ik van een ander al had gehoord. Dat had de Belgische para Jean Temmerman in december 1994 ook al geschreven toen hij informatie stuurde over de eenheid.

De wens van de Belgische parachutisten van het 1st Belgian SAS Parachute Regiment was in het licht van de geschiedenis volkomen legitiem en begrijpelijk. Mensen worden pas herkenbaar door hun naam of de naam van de groep waarin ze opereren. We leren op school niet: "1492, Spanje ontdekt Amerika" of "1600, Slag bij België", maar noemen mens en plaats. De Prinses Irene Brigade heeft meegewerkt aan de bevrijding van diverse plaatsen en wil ook met naam genoemd worden, in plaats van herinnerd worden als 'Nederland'. Militairen voelen zich verbonden met de eer van hun eenheid. In die eenheid willen ze herinnerd worden. Daarin herkent men zichzelf. Zo wensten de Belgische veteranen herinnerd te worden in de naam van hun 1st Belgian SAS Parachute Regiment of kortweg als Belgische parachutisten. Gelijklopende geluiden kwamen later uit Canada. Wanneer de Canadezen in herinnering bleven wist niemand wie Hoogeveen had bevrijd, zo werd gemaaid. De manschappen waren van de Manitoba Dragoons en zo wilden ze in herinnering blijven. De noodzaak wordt nog weer eens duidelijk als we deze studie doorlezen: het barstte van de Canadezen in Hoogeveen, maar niet al die Canadezen waren er op de ochtend van de 11 april 1945.

"Onze delegatie overhandigde mij het rapport, dat met veel lof spreekt over de vriendelijke ontvangst en de stijlvolle plechtigheid waaraan zij deelnamen", werd later namens de veteranenvereniging aan het 4-mei-comité van Hollandscheveld geschreven. Het viertal veteranen had de teleurstelling van de middag volledig doodgezwegen. In het 'SAS Veterans News' nummer 30, het tweede blad van 1995, werd een verslagje van het bezoek aan Hoogeveen opgenomen. We lezen:

"Opgevangen door de heer Metselaer volgde een bezoek aan een tentoonstelling en rondleiding gevolgd door een kopje thee. 's Avonds was er de plechtigheid aan het monument. Op een voetstuk is een schroefblad geplaatst van een afgeschoten Brits toestel en een plaat met de namen van inwoners omgekomen tijdens de oorlog, verzetslui, militairen en Joden. We legden een krans met tricolore lint. De echtgenote en de broer van een van de vliegeniers was tegenwoordig. Een stille tocht voerde een tweehonderdtal deelnemers naar het kerkhof, waar elk graf gesierd was met een Nederlands vlaggetje. Een kwartier volledige stilte werd in acht genomen zonder dat enig gerucht of gefluister werd gehoord. Ons bezoek eindigde bij een kop koffie genoten in een vriendschappelijke stemming met de overige deelnemers."

Wie nu het verhaal vooraf kent zal zien dat in de gepubliceerde verslaglegging het contact met de gemeente Hoogeveen volledig werd genegeerd. Niet alleen sprak men niet over het incident van die middag, maar ook het contact met de beide wethouders en de enthousiaste woorden waarmee wethouder Schelhaas de parachutisten in zijn herdenkingsrede had aangesproken werden volledig genegeerd. De vrede was nog niet getekend.

2005: HERKANSING

In 2005 was ik deel van de Commissie Herdenking Bevrijding, waarin samen werd gewerkt door de Gemeente Hoogeveen, de Historische Kring Hoogeveen, het Museum de 5000 Morgen en uiteindelijk diverse andere organisaties. De vereniging Keep Them Rolling trad op 11 april 2005 prominent naar voren, door een tocht met oude militaire voertuigen langs de woonkernen van het huidige Hoogeveen. Er was contact gelegd met de Manitoba Dragoons en de Franse en de Belgische para's. Voor de Manitoba Dragoons was ik 'Our correspondent that did all the digging'. Ze lieten zich op 11 april 2005 ter plaatse vertegenwoordigen door Wim de Jongh. Deze Nederlander had in januari 1945 als tolk voor hen gewerkt. Verder hadden ze de eer om de vier organiserende en

gewaardeerde organisaties en mij persoonlijk te onderscheiden met een Canadese herinneringspenning (zie foto), de 'Dagoon Poppy Quarter'. Roy Potter, de Deputy Mayor van Virden, de thuisstad van de Manitoba Dragoons, schreef een brief aan burgemeester Urlings van Hoogeveen. Deze werd digitaal verstuurd en kon door mij op de 11^e april als hun 'ambassadeur' ter plaatse worden overhandigd. Daarmee was voor het eerst officieel contact gelegd tussen beide plaatsen, die door de Tweede Wereldoorlog met elkaar verbonden raakten. Het moment dat de tocht van Keep Them Rolling bij het gemeentehuis langs kwam werd gebruikt voor het planten van drie bomen, ter herinnering aan de bevrijders van Hoogeveen. De Franse parachutisten werden daarbij ook uitgenodigd een boom te planten. Ze waren niet de directe bevrijders maar wel zo actief betrokken bij die bevrijding dat ze verdienen om in één adem genoemd te worden, was de gedachte.

In gesprekken met de vertegenwoordigers van de drie eenheden, de 1st Belgian SAS Parachute Regiment, de XII Manitoba Dragoons en het 3 en 4 French SAS Parachute Regiment, werd aangegeven dat ze nadien herinnerd zouden worden in de vorm van een plaquette. Niemand zou door de bomen en de plaquette kunnen vergeten wie Hoogeveen had bevrijd. De toezegging was gedaan dat er goed overleg zou zijn over de plaquette, ik hoefde me nergens zorgen over te maken, als het zover was zou er contact opgenomen worden. Vanwege een geplande nieuwe indeling van het plantsoen voor het gemeentehuis zou het plaatsen van de plaquette echter nog even worden uitgesteld. Van onze Belgische vertegenwoordigers, van Alfons Meerpoel

en zijn vriendin Maria Parijs, ontving ik tussentijds een bedankbriefje dat blinkt van enthousiasme.....

*Dag Albert,
Wij willen je nog eens bedanken voor de hartelijke ontvangst die ons te beurt gevallen is in Hoogeveen. Het was werkelijk een schitterende dag waar we echt van genoten hebben. De organisatie van de activiteiten was perfect en we denken dat dit wel voor een groot deel aan jou te danken was.
Wil tevens de burgemeester, de medewerkers van de Historische Kring en al diegenen die ons een prachtige dag hebben bezorgd nogmaals bedanken.
Dit was voor ons een dag om nooit te vergeten.*

Hartelijke groeten

Alfons en Maria

De vrede leek getekend. In april 2010 wachtte de gemeente Virden nog op een reactie op de brief aan burgemeester Urlings. De 1st Belgian SAS Parachute Regiment en de XII Manitoba Dragoons, de feitelijke bevrijders van Hoogeveen en omstreken, misten in Hoogeveen nog steeds iets concreets waarmee hun namen in ere werden gehouden. Inmiddels was de visie op de Franse troepen enigszins verschoven. Gezien het enthousiasme van onze Hoogeveense kant moest dat toch wel goed komen, met die plaquette?

Alfons Meerpoel. Hij stond op de vooravond van de bevrijding, 10 april 1945, met een gepantserde jeep voor Hoogeveen. De plaats werd niet binnen getrokken omdat men geen nachtelijke gevechten aan wilde gaan. Op de morgen van de 11^e april waren het jeeps van zijn 1st Belgian SAS Parachute Regiment die het feest van de bevrijding op gang brachten.

OP WEG NAAR EEN GEDENKTEKEN, TER HERINNERING AAN DE BEVRIJDERS

Op vrijdag 9 april 2010 werd in het Museum de 5000 Morgen te Hoogeveen de tentoonstelling geopend over Operatie Amherst. De tentoonstelling was een eerbetoon aan de Franse SAS parachutisten die met hun luchtlanding betrokken waren bij de bevrijding van Noord-Nederland. De tentoonstelling werd geopend door burgemeester Koetje van Hoogeveen. De burgemeester had toen ook net een tentoonstelling geopend in de burgerzaal van het gemeentehuis. Die tentoonstelling ging over de bevrijding. Wonderlijk genoeg werden de namen van de bevrijders van Hoogeveen daarin niet genoemd. Die dag was in het museum een flinke delegatie aanwezig van de nog in leven zijnde Franse SAS veteranen. Ze werden toegesproken door burgemeester Koetje en Albert Metselaar. Burgemeester Koetje nam tijdens de plechtigheid ook het eerste exemplaar in ontvangst van het rapport over de bevrijding van Hoogeveen, de eerste druk van dit boek.

Na afloop werd er nog een gezamenlijke foto gemaakt en werd er nagepraat. De burgemeester werd ingelicht over de bijzonder pijnlijke relatie van de gemeente Hoogeveen en de troepen die de gemeente op 10 en 11 april 1945 hadden bevrijd. Er werd verteld over de belofte, gedaan aan de veteranen van deze troepen, om hun namen op een plaquette in herinnering te houden. Er werd gesproken over de brieven van Canadese organen, waarin met nadruk werd uitgesproken dat men verwachtte dat Hoogeveen woord zou houden. In het aangeboden rapport stond alle informatie die nodig was om het verhaal met feiten te staven. De burgemeester luisterde. Er kwamen maar een paar woorden: "Hier gaan wij wat aan doen, dit kan zo niet!". Er zou een afspraak

worden gemaakt voor een gesprek tussen Marga Zwiggelaar, Albert Metselaar en burgemeester Koetje. Een eerste gesprek moest door omstandigheden worden verschoven. Toen het gesprek plaats zou vinden was de burgemeester al zo ziek dat het er niet meer van is gekomen. Helmer Koetje overleed na nog geen jaar burgemeester van Hoogeveen te zijn geweest.

Koetje werd opgevolgd door burgemeester Karel Loohuis. Die kreeg op 5 mei 2012 de volgende mail:

Geachte burgemeester Loohuis,

We vieren vandaag onze bevrijding.

Onze bevrijders hebben helaas weinig te vieren als het gaat over Hoogeveen. We hebben een langdurige pijnlijke relatie met hen. De Belgische parachutisten voelden zich in 1995 ernstig beledigd. Sinds een toezegging uit 2005 wachten hun nabestaanden op een plaquette of iets anders waarop hun eenheid in herinnering wordt gehouden. De Manitoba Dragoons hebben in 2005 hun burgerlijke bestuur, in dit geval de waarnemend burgemeester van Virden, geactiveerd om contact te zoeken met burgemeester Urlings. Hun brief bleef onbeantwoord. Vorig jaar hebben de Manitoba Dragoons

een brief gestuurd aan burgemeester Koetje. U hebt de mail doorgezonden gekregen.

Burgemeester Koetje sprak hierover bij de opening van de tentoonstelling over de bevrijding in het Museum de 5000 Morgen met ondergetekende en conservator Marga Zwiggelaar. Hij was onder de indruk van de jarenlange slechte relatie tussen Hoogeveen en onze bevrijders verbijsterd over het feit dat hij te horen kreeg dat in de tentoonstelling die in april 2010 in het gemeentehuis werd gehouden de bevrijders niet eens werden genoemd, en sprak dan ook vol overtuiging: hier gaan we wat aan doen.

Helaas moest de afspraak om een en ander formeel te maken door zijn gezondheidstoestand afgezegd worden.

We zijn nu een jaar verder.

Graag zou ik met u in gesprek om te zien wat we als Hoogeveen kunnen doen om in Hoogeveen de namen van onze bevrijdingseenheden in herinnering te houden.

Met vriendelijke groet,

Albert Metselaar

Er volgde nu wel een gesprek. Er werd een werkgroep ingesteld. Het resultaat is geweest dat op 11 april 2013 eindelijk het lang verwachte gedenkteken kon worden onthuld. En daarmee werd het laatste hoofdstuk van de bevrijding afgesloten.

SAMENVATTING

De bevrijding van de toenmalige gemeente Hoogeveen voltrok zich in 1945 op 10 en 11 april. Ongeveer 65% van de toenmalige gemeente Hoogeveen werd 10 april 1945 bevrijd door Belgische troepen, het 1st Belgian SAS Parachute Regiment. Ongeveer 5% kwam 11 april voor rekening van de Canadezen, het XII Manitoba Dragoons. Het resterende deel was in de nacht van 10 op 11 april nog niemandsland. Om confrontaties te voorkomen hield men zich die nacht gedeisd. De tochten van de Belgische verkenners van de 11de april, door Noordscheschut en door het Niemandsland, brachten hun aandeel in de verovering c.q. bevrijding van de toenmalige gemeente Hoogeveen op 85%. En de laatste 10%? In en rond het dorp Alteveer zaten geen Duitsers meer en zijn 10 of 11 april ook geen geallieerden geweest. De Belgen bevrijdden de dorpen/streken Nieuwlande, Elim, Moscou, Hollandscheveld, Nieuweroord, Krakeel en Noordscheschut.

De eer van de bevrijding van de plaats Hoogeveen zelf moet gedeeld worden door de Belgen en de Canadezen. De Canadezen zetten druk op de bezetting van Hoogeveen. Op de 11^e april kon zowel een Canadese sectie, deel uitmakend van het D squadron van de Manitoba Dragoons, als een Belgische sectie de plaats bezoeken, en konden ze melden dat het door hen verkende gebied vrij was van Duitse troepen. De Belgische sectie heeft daadwerkelijk moeten vechten voor de bevrijding van de toenmalige gemeente Hoogeveen, omdat een vastberaden groep Duitsers op de 11^e april alsnog weg probeerde te komen, en kwam terug in Coevorden met een flinke groep krijgsgevangenen. Een sectie van het D squadron van de Manitoba Dragoons had op 10 april al een gevecht geleverd in Pesse, toen niet maar nu wel deel van de gemeente Hoogeveen, met gevolg dat daar vijf panden verbrandden.

De Belgen hoorden bij het 1ste Belgische Parachutisten Regiment SAS (Special Air Service). De Canadezen die al voor 11 april of later op de dag van de bevrijding in de plaats zelf aanwezig waren, maakten deel uit van de Manitoba Dragoons, het 8th Canadian Reconnaissance Regiment, het South Saskatchewan Regiment, Les Fusiliers Mont-Royal, The Queen's Own Cameron Highlanders of Canada, The Calgary Highlanders, de Fort Garry Horse en de 7th Field Company of the Royal Canadian Engineers. Met hen kwamen ook soldaten mee van over deze groepen verspreide eenheden, zoals die van het medische personeel en de verbindingstroepen. Het waren allemaal regionale Canadese eenheden, waarin mannen dienden uit een specifiek deel van Canada. In Hoogeveen stierven twee geallieerde militairen, John Mckee (South Saskatchewan Regiment) en Jean Salomon Simon (Franse parachutist) en een

Duitser, Hans Freytag. Door een ongeval stierf op 11 april in De Wijk een van de mannen die het werk van de Manitoba Dragoons ten aanzien van het bevrijden van Hoogeveen mede mogelijk had gemaakt. Ten gevolge van acties van de Duitsers vielen burgerslachtoffers, bij Marder (nu Hoogeveen, De Weide) in het Spaarbankbos, aan de Wijsterseweg en te Spier (burgers van de Wijsterseweg, nu Hoogeveen).

De bevrijders van Hoogeveen hebben daarvoor maar moeizaam enige herkenning gekregen. In 1995 werden enkele Belgische veteranen wel toegesproken door een Hoogeveense wethouder, tijdens de onthulling van het oorlogsgedenkteken te Hollandscheveld, maar waren ze niet welkom tijdens de officiële herdenkingen van de gemeente Hoogeveen. Daar waar Canadezen werden geëerd waren het zelden degenen die de bevrijding daadwerkelijk uitvoerden, noch vertegenwoordigers van hun eenheden. In 2005 was er wel aandacht voor de Belgische parachutisten en de Manitoba Dragoons. Een gedenkteken waarop hun namen herinnerd blijven hebben deze eenheden pas gekregen op 11 april 2013, door inzet van particulieren en de burgemeester van Hoogeveen. Los daarvan is deze studie hun papieren gedenkteken.